तस्मिन्अपानसहितेप्राणेलीनेभ्रूप्राणमध्येनिरुद्धेसति उदानःसर्वसंधिस्थइतिवचनात्शंकुभिश्चर्मवउदानेनप्राणापानावायतौयस्मात्कृतौतस्मात्अनुक्रांतेउदानेशयानंपुरुषंप्राणापानौनमुंचतः विमुंचतइतिपाठेशयानमित्यस्यमृतमित्यर्थः ॥ १६ ॥ प्राणानामिति यतःप्राणानामायतत्वंउदानाधीनंअतस्तंउदानंउत्कर्षेणआनयतिचेष्टयतेप्राणानितिनिर्वचनाद्यचक्षते यस्मात्प्राणानांजीवोपाधीनांएकस्मिन्उदानेंऽतर्भावःतस्मात् तपःप्राणजयाख्यंभ्रुवोर्मध्येप्राणमावेश्येत्येवंरूपं आलोचनंवाआत्मनस्तत्तद्देहादिव्यतिरिक्तत्वस्य ब्रह्मवादिनोमद्रतंमयिमनश्चालकेगतंनिष्ठांप्राप्तं परात्मप्रापकंव्यवस्यंतिनिश्चिन्वंतीत्यर्थः ॥ ॥ १७ ॥ मद्रतमित्यत्रमच्छब्दार्थंवैश्वानरंदर्शयति तेषामिति तेषांमध्येसमानस्थानेनाभिमंडले अंतरातस्यापिमध्ये ॥ १८ ॥ घ्राणघ्रेयघ्रात्रादयःसप्तसप्तकरणविषयकर्तृरूपाः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

तस्मिन्लीनेप्रलीयेतसमानोव्यानएवच ॥ अपानप्राणयोर्मध्येउदानोव्याप्यतिष्ठति ॥ तस्माच्छयानंपुरुषंप्राणापानौनमुंचतः ॥ १६ ॥ प्राणानामायतत्वेनतमुदानंप्रचक्षते ॥ तस्मात्तपोव्यवस्यंतिमद्गतंब्रह्मवादिनः ॥ १७ ॥ तेषामन्योन्यभक्षाणांसर्वेषांदेहचारिणां ॥ अग्निर्वैश्वानरोमध्येसप्तधादीव्यतेंऽतरा ॥ १८ ॥ घ्राणंजिह्वाचचक्षुश्चत्वक्श्रोत्रंचपंचमं ॥ मनोबुद्धिश्चसप्तैताजिह्वावैश्वानरार्चिषः ॥ १९ ॥ घ्रेयंदृश्यंचपेयंचस्पृश्यंश्रव्यंतथैवच ॥ मंतव्यमथबोद्धव्यंताःसप्तसमिधोमम ॥ २० ॥ घ्राताभक्षयिताद्रष्टास्प्रष्टाश्रोताचपंचमः ॥ मंताबोद्धाचसप्तैतेभवंतिपरमर्त्विजः ॥ २१ ॥ घ्रेयेपेयेचदृश्येचस्पृश्येश्रव्येतथैवच ॥ मंतव्येप्यथबोद्धव्येसुभगेपश्यसर्वदा ॥ २२ ॥ हवींष्यग्निषुहोतारःसप्तधासप्तसप्तसु ॥ सम्यक्प्रक्षिप्यविद्वांसोजनयंतिस्वयोनिषु ॥ २३ ॥ पृथिवीवायुराकाशमापोज्योतिश्चपंचमं ॥ मनोबुद्धिश्चसप्तैतायोनिरित्येवशब्दिताः ॥ २४ ॥ हविर्भूतागुणाःसर्वेप्रविशंत्यग्निजंगुणं ॥ अंतर्वासमुषित्वाचजायंतेस्वासुयोनिषु ॥ २५ ॥ तत्रैवचनिरुध्यंतेप्रलयेभूतभावने ॥ ततःसंजायतेगंधस्ततःसंजायतेरसः ॥ २६ ॥ ततःसंजायतेरूपंततःस्पर्शोभिजायते ॥ ततःसंजायतेशब्दःसंशयस्तत्रजायते ॥ ततःसंजायतेनिष्ठाजन्मैतत्सप्तधाविदुः ॥ २७ ॥

॥ २२ ॥ तेषांमध्येअग्निषुघ्राणाद्यभिमानिदेवतासु हवींषिघ्रेयादीनि होतारोविषयाणामाद्धातारस्तत्कल्पकाइत्यर्थः अमुमावहामुमावहेत्यावाहयतितदेवहोतुर्होतृत्वमितिश्रौतनिर्वचनात् घ्राताहमित्यादयोभिमानाः तान्सर्वान्प्रक्षिप्यगुणागुणेषुवर्त्तंतइतिमत्वायेनसज्जंतेतेविद्वांसोब्रह्मीभूताःजनयंतिपृथिव्यादीन्वक्ष्यमाणान् स्वयोनिषुस्वंब्रह्मतदेवयोनिर्येषांतेषुअग्निषु ॥ २३ ॥ पृथिव्यादयोपिसंघातापन्नाः योनिश्चैतन्याभिव्यक्तिस्थानं ॥ २४ ॥ हविर्भूतगुणाःघ्रेयादयोविषयाः अग्निजंगुणंगंधादिज्ञानरूपांधीर्वृत्तिंप्रविशंति अंतर्वासमितिणमुलंतं सावृत्तिश्चसंस्कारात्मनाचेतसिउषित्वास्वासुयोनिषुघ्राणादिषुजायतेदृष्टंरूपादिकंसुषुप्त्यादौवासनारूपेणचित्तेस्थितंपुनर्जागरेउत्पद्यतइत्यर्थः ॥ २५ ॥ एतदेवाह तत्रैवअंतरेव ततःअंतरएव ॥ २६ ॥ संशयःसंशयात्मकंमनः निष्ठानिश्चयात्मिकाबुद्धिः ॥ २७ ॥

Digitized by Google